

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України Одеський
національний університет імені 1.1. Мечникова Філологічний
факультет

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК XVII Частина 2

Київ, Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012

О.В. Галайбіда Синтаксичні засоби експресивізації наукового тексту	66
І.В. Гороф'янюк Ботанічна лексика крізь призму антропометричності (на матеріалі центральноподільських говірок). II	69
Г.В. Горох Лінгвостилістичний аналіз творів Євгена Маланюка	73
А.М. Григораши Лингвистическая категория экспрессивности как феномен языка и речи	77
Г.І. Гримашевич Відприкметникові прислівники в українських діалектах	80
Н.Ф. Грозян Соматичні фразеологізми у творах Михайла Коцюбинського	83
Н.В. Гудима Функціонування спортивної термінології в мові української постмодерністської прози	86
Д.В. Гурська Функціонування біблійних теонімів у сучасній українській прозі (копаративний аналіз)	89
Н.М. Дзюбак, Я.М. Чопик Військово-інженерні терміни, утворені шляхом вторинної номінації	91
С.В. Завалій Стилістичні функції оксиморонних синтагм у поетичному словнику	94
І.Я. Завальнюк Синтаксична специфіка української газетної мови початку ХХІ ст.	97
Н.І. Зикун Карикатура в українському сатиричному виданні початку ХХ ст. як різновид «креолізованого тексту»	102
К.М. Іваночко Про особливості наголошування лексем <i>попадати / попати, поміпати</i> як дієслів родів дії в подільських говірках у порівнянні з іншими південно-західними	106
В.Л. Іващенко, Н.О. Яценко Українське комунікативне термінознавство на слов'янському тлі (кінець ХХ – початок ХХІ століть)	112
Н.А. Ілюхіна Астрономическое время в русской языковой картине мира (к вопросу о когнитивных механизмах образной концептуализации).....	119
Е.В. Каблук Современный российский медиадискурс в идеологическом аспекте	123
І.А. Казмирова Розвиток категорії когніотипу в історичному термінознавстві	126
В.О. Казимір Zum problem des bedeutungswandels	129
D.W. Кlymenko Próba rekonstrukcji obrazu lwowa w języku literackim Mariana Hemara	135
Б.О. Коваленко Морфологічні особливості казок з Поділля	138

ЕМОТИВНІ ОКСИМОРОННІ СИНТАГМИ В ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ

У статті досліджено емотивні оксиморони, які ґрунтуються на поєднанні семантично протиставлюваних компонентів, в українській поезії. Проаналізовано продуктивні типи оксиморонів - складні слова, оксиморонні словосполучення й оксиморони зі структурою речення.

Ключові слова: емотивна оксиморонна синтагма, морфологічне вираження, позитивна і негативна оцінність, семантична функція.

Характерною ознакою поетичної мови є широке вживання семантично протиставлюваних лексем, зокрема оксиморонних синтагм як засобу індивідуалізації художньої мови та композиційно-стилістичного принципу побудови тексту.

Лексеми емотивного змісту досліджувалися в роботах Н. Я. Тишківської [9], О. С. Сингаївської [7, 19 - 20], А. І. Бондаренко [2]; С. Я. Єрмоленко [3, 55 - 57], С. Папауреліте [5, 153 - 156], О. С. Сарбаш [6], В. І. Шаховського [11], Н. М. Бобух [1, 25-28].

У запропонованій розвідці ми ставимо за мету дослідити семантичні функції та морфологічне вираження емотивних оксиморонних синтагм у поетичних текстах другої половини ХХ - першої половини ХХІ століття.

Духовний світ людини, її почуття, переживання репрезентують у поетичній мові емотивні оксиморонні синтагми, в основі яких лежать семантично протиставлювані лексеми: *веселий - сумний, ненавидіти - кохати, радість - горе, радість - мука, радість — сум, сміятися - плакати, щасливий - нещасний* та ін. - *І чорна хмара не похмура, / Душ і близька далека даль. / Бринить осіння увертюра, / Ї в небі **радісна печаль*** (С. Стриженюк); *Любове світла! Чорна моя муко! / І **радісте безрадісна моя!** / Бери мене! У материнські руки / Бери моє маленьке гнівне Я!* (В. Симоненко).

Відзначена в поетичних контекстах і «змістова інверсія» [4, с. 582], коли *ра-дість* попадає в поле негативних оцінок, а *оюурба* - в аксіологічно позитивне поле, що досягається поєднанням із атрибутами *гіркий - солодкий; гіркий* - «сповнений горя, біди, тяжкий» [8, т. 2, с. 74], *солодкий* - «який дає відчуття приємності або виражає радість, насолоду (про думки, почуття, стан людини)» [8, т. 9, с. 447]: *То нічого, що зоряна ніч / Заплела у траві наші тіні / У одну золоту, / Золоту; / Від якої світлішає небо, / **Б удерадість в солодкій журбі*** (Г. Коваль); *Життя! Життя! / Яке велике й неспокійне слово, / **Гіркої радості** налейте вцєрть / І лютото страждання* (Л. Первомайський).

На можливість прикметників, які в прямому значенні називають смаки, вживатися в абстрактному значенні звернув увагу І. Я. Франко. Він зазначав, що абстрактні імена смаку в нашій мові служать для вислову приємного і неприємного чуття взагалі [10, с. 121].

Типова для поетичного словника лексема *сльози* (символ горя, страждання, нещастя) конотує не тільки негативну маркованість. У деяких контекстах вона вживається для вираження позитивної реакції людини на радість, щастя: *Хай лютують морози - / щ е за капл е зі стріх: / навіть в радощах - сльози, навіть в розпачі - сміх* (С. Голованівський); *В тебе сліз благаю слізно, / щоб вимту душу од лиха, / Мені сльози, сльози, сльози -/з - н а д потіх потіха!* (І. Драч).

Частіше трапляються контексти, у яких субстантиви негативної частини шкали означають прикметники виразно позитивної конотації, що пояснюється намаганням авторів пом'якшено передати почуття й переживання ліричного героя: *веселий смуток* (Л. Талапай) *радісна біда* (В. Ст>гс), *щаслива печаль* (Д. Павличко), *щасливий біль* (М. Бажан, Т. Масенко). Оксиморон вживається для передачі суперечливої сутності людських почуттів: *Йди - мужній і сам себе помножуй / у ранній радості і радісній біді* (В. Стус); *Он підноситься небо, як жаль, / Понад сонця бриндушу, / І любові щаслива печаль / Переповнює душу* (Д. Павличко).

Менш поширені оксиморонні синтагми, у яких позитивна оцінність образу-поняття *радість* трансформується в негативну семантику атрибута: *печальна радість* (С. Йовенко, М. Вінграновський): *радість безрадісна; радіщі, народжені з проклять* (В. Симоненко); *стужене радіння* (В. Стус). Наприклад: *На тихім озері нічним, де ряска й жабуриння, / небесний янгол, милий мім і стужене радіння* (В. Стус); *Зненацька захопила, піднесла, / оповила прозорим світлим сумом, - / печаль- на моя радість і легка* (С. Йовенко).

Для української поезії характерні оксиморони, побудовані на переносному вживанні компонентів опозиції *гіркий - солодкий*, які означають аналізовані емотивні лексеми. Частіше трапляється ад'єктив *солодкий*, який уживається з лексемами, що конотують негативну оцінність: *солодка мука* (С. Йовенко, П. Мовчан, В. Базилевський), *солодке прокляття* (І. Римарук), *солодкий біль* (В. Коротич, В. Крищенко), *солодка біль* (П. Мовчан), *солодка туга* (М. Бажан), *солодкий щем* (А. Мойсієнко). За допомогою таких оксиморонних синтагм передається суперечливість внутрішнього світу індивідуума: *Ставали ви таким солодким болем, / Що пропадали тіні марних слів* (В. Коротич); *Ті запахи й барви та свіжість і звуки / так зринуть значев'я, що тілу додасться / гримучої тиші й солодкої муки, / яка, безперечно, причетна до щастя* (В. Базилевський).

В аналізованих поезіях трапляються контексти, у яких прикметник *гіркий* сполучається зі субстантивами, що виражають позитивний оцінний зміст: *гірка радість, гірка любов, гірка краса - Коли благословлялося на світ / м ені малому, / коли найперші кроки / робило карооке хлопчєня, / йому було відрадно, що в дворі / горить моріг у змореній покорі, обтяжений ночами і росою, / спалахуючи в променях ранкових/гіркою радістю в / райдужних гірляндах* (В. Стус).

Індивідуальною образністю позначена оксиморонна синтагма *гірко-солодка радість*, якою підкреслюється складність та суперечливість прояву людських почуттів: *Затримало б хоч ти, безпам'ятне свічадо, / минаючу, / співку; гірко-солодку радість* (П. Мовчан).

Аналіз оксиморонів-емотивів з урахуванням їх морфолого-синтаксичної структури дає підстави для виділення трьох типів: оксиморони - складні слова, оксиморонні словосполучення та оксиморони зі структурою речення.

Емотивні оксиморонні синтагми першого типу утворюються за допомогою основокладання (*плачосміх, слъозосміх, сміхослъози*) та словоскладання (*веселосумна, гіркливо-щаслива, радість-печаль, радосте-біда, радоце-жсали, смуток-радість, сумно-радісно*)! *Якою киркою довбати / застій - найтовшу з мерзлокриг? / В дебатах: що в досє на брата... / О самосміх. О, плачосміх* (В. Коломієць); *Ні радості-печалі? / Н і гніву на лиці? / а як же жити далі, / достойні мудреці?* (В. Базилевський).

Використання складних слів-оксиморонів пояснюється тим, що мова поезії тя-жіє до словесної гри і словоскладання - одного з найпродуктивніших та найпоши-реніших способів творення нових лексем.

Основною формальною одиницею аналізованого стилістичного засобу є підрядне словосполучення. За належністю стрижневого конститuenta до певного лексико-граматичного розряду виділяємо такі різновиди емотивних оксиморонних синтагм:

1) субстантивні (головний компонент виражений іменником): *горечко рідне, зболена ніжність, отруйна насолода, печальна радість, печаль щаслива, солодка туга - І знову віри набухає в мені виногородами слів, / І я - його оболонка. / І знов мені грань існування - туго докупи сплести/Зболену ніжність, /розкошлані звуки, /листя летючого рухи* (О. Забужко); *Це журба в коханні, це нудьга в розстанні, / це солодка туга, мовчазна печаль* (М. Бажан).

Синтаксичний механізм поетичного образу ускладнюють конструкції, у яких лексеми з протилежними значеннями виступають у структурі означальних словосполучень: *Знайомий танець, знайомі ритми - / Пластинку крутить вечір-програвач.../ Та тільки голос лунає ридма, / Та тільки сміх, загорнутий у плач* (В. Крищенко).

Серед поетичних оксиморонних синтагм емотивного змісту звертають на себе увагу генітивні словосполучення, у яких обидва конститuentи - субстантиви: *біль щастя, бенкет горя, нещастя щасть, радість мук, солодь гіркоти, свято печалі*. Зауважимо, що в поетичній мові компоненти оксиморонних словосполучень, утворених за моделлю «головне слово-іменник + залежне слово-іменник у Род. в.», репрезентують «поетичні образи, що уособлюють найрізноманітніші психічні стани, емоції людини. Поняття добра і зла, радості і суму, щастя і горя нерідко конкретизуються через ці образи» (З, с. 237): *І розумієш ти, перейнятий весь страхом, / що кожен день тобі дарований, а ти, /уцілюючи плоть, як панцир черепаха, /забув про радість мук, про / солодь гіркоти* (П. Мовчан);

2) дієслівні (граматично незалежний конститuent виражений дієсловом): *обра-діє з печалі, смієшся гірко, щастям плаче, зненавидь любов, всміхатися печально - Та мури, мов із мертвих всталі, / похмуро мовили: чекай, / ще обрадіє 'із печалі / твої обуюдожаний край* (В. Стус).

В оксиморонах зазначеного різновиду граматично залежними компонентами, крім іменників та прислівників, є дієприслівники, які виконують функцію обставини способу дії: *І що робити, як марудно у цьому світі? / У необхідті? / Хіба ненавидячи любити? / Хіба ненавидячи кохати* (В. Стус); *Там а страждав, не вмюючи страждать, / І морем згойданий від моря і до моря, /Н а горизонті хвильного стобор'я /Любив я подих твої своїм німим торкать* (М. Вінграновський);

3) інстантивні (головне слово виражене категорією стану): *весело й печально, радісно-полинно, радісно й скорботно, сумно й радісно, радісно й тоскно, щасно й болісно* - На душі сьогодні **радісно й полинно**: /М ій синок-школярник качає залюбки - / *Буде на ялинці в ролі Чіполліно, /Хлопчика, в якого на штанцях латки* (В. Забаштанський); *Як звабно пити очі, голос, / Магічних віршів срібну креши, / І знати щасно так і болісно: /Ц е ти загибель власну п 'єши* (Г. Світлична).

Менш продуктивні в поетичних творах емотивні оксиморони - словосполучення з сурядним зв'язком складників. У таких конструкціях граматично незалежні компоненти об'єднуються в одне значеннєве й структурне ціле за принципом обов'язкової морфологічної однотипності за допомогою сурядних сполучників:

нещаслива і щаслива мить, прекрасна і страшна мить, солодкий і радісний біль, печаль щаслива і гірка - *А ми блукаєм... / Ти не хочеш спати, / Тобі по місту хочеться бродить. / І я боюся, донечко, злякати / цю нещасливу і щасливу мить* (Д. Луценко); *Завмерло серце у передчутті / Солодкого і радісного болю / від зустрічі уявної з т обою -/ В оманливо спокійній самоті* (В. Калашник).

У поетичній мові відзначені й оксиморонні синтагми зі структурою речення, які актуалізують зв'язок між номенами полярних людських емоцій, почуттів і переживань, викликаних певною подією чи явищем: *Висока радість проростає з муки* - / *Висока радість простірної влади* (В. Стус); *Сміялась жура жовтозуба* (І. Драч).

Поетичне відтворення дійсності через систему контрастних асоціацій, які відображають почуття й переживання людини, виявляється в нанизуванні однотипних синтаксичних структур, що створює особливу мовну експресію: *Зрадлива й вірна ти, ненависна й кохана, /Свята й обмацана руками королів, / Я знов до тебе йду шляхами Чінгісхана, / Сусід, що від жаги до тебе захмелів* (Д. Павличко).

Отже, емотивні оксиморонні синтагми є продуктивними в поетичній мові, оскільки поезії властиве зображення внутрішнього світу ліричного героя - світу полярних почуттів і переживань. Формальною одиницею емотивних оксиморонних синтагм, як показує дослідження, є складні слова, підрядні словосполучення (субстантивні, дієслівні, інстантивні) та оксиморони зі структурою речення. Емотивні оксиморонні синтагми, виявлені в аналізованих віршованих текстах, підкреслюють суперечливу сутність зображуваних предметів і явищ об'єктивної дійсності.

Література

1. *Бобух Н. М.* Антоніми в українській поетичній мові ХХ століття: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний і лексикографічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Бобух. - К., 2009. - 36 с.

2. *Бондаренко А. І.* Поетична мова В. Стуса (експресеми емотивного змісту): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. І. Бондаренко. - К., 1996. - 23 с.

3. *Єрмоленко С. Я.* Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. - К. : Довіра, 1999. - 431 с.

4. *Лотман Ю. М.* О поэтах и поэзии / Ю. М. Лотман. - СПб. : Искусство-СПБ, 1996. - 848 с.

5. Папаурелите С. Особенности вербализации концепта тоски в литовском и русском языках / С. Папаурелите // Проблемы зiставної семантики. - Випуск 6. - К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. - С. 153 - 156.

6. Сарбаги О. С. Семантика позитивної емотивної лексики: лiнгвокогнiтивний та лексикографiчний аспекти (на матерiалi англiйської, української та новогрецької мови : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.17 «Порiвняльно-iсторичне i типологiчне мовознавство» / О. С. Сарбаш. - Донецьк, 2008. -24 с.

7. Сингаївська О. С. Типологiя контрастивних одиниць у лексицi російської мови : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. С. Сингаївська. - К., 1995. - 24 с.

8. Словник української мови : в 11-ти т. - К. : Наук, думка, 1970 - 1980.

9. Тышківская Н. Я. Семантико-словообразовательная структура гнезд слов со значением чувств в современном украинском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Н. Я. Тышківская. - К., 1987.-24 с.

10. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості / І. Я. Франко. - К. : Рад. письменник, 1969. - 190 с.

11. Шаховский В. Я. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. - М. : ЛКИ, 2008. - 208 с.

Zavaliy S. B. Emotive oxymoron syntagmas in the poetic lexicon

Emotive oxymorons based on combination of semantically opposite components have been studied in the article. Productive types of emotive oxymorons - compounds, oxymoron word combinations and oxymorons with a sentence structure have been analysed.

Key words; emotive oxymoron syntagma, morphological expression, positive and negative estimation, semantic function.

Завалий С. Б. Эмотивные оксюморонные синтагмы в поэтическом словаре

В статье исследованы эмотивные оксюмороны, базирующиеся на соединении семантически противопоставляемых компонентов. Проанализированы продуктивные типы оксюморонов - сложные слова, оксюморонные словосочетания и оксюмороны со структурой предложения.

Ключевые слова: эмотивная оксюморонная синтагма, морфологическое выражение, положительная и отрицательная оценочность, семантическая функция.